

СВОЄРІДНІСТЬ ШЛЯХІВ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ THE VARIABILITY OF WAYS TO REDUCE COSTS OF MODERN ENTERPRISES

Процвітанню і лідерство на ринку отримує те підприємство, продукція якого є конкурентоспроможною і здатна забезпечити, тим самим, йому певні конкурентні переваги. Такі конкурентні переваги можуть бути отримані за допомогою утворення і утримання відповідного співвідношення між параметрами ціна-якість, в основі якого лежать оптимальні витрати підприємства. В роботі уточнено методичний підхід раціоналізації витрат підприємства, згідно якого забезпечується зниження витрат виробництва без погіршення якості продукції. Описано умови ресурсного забезпечення власними можливостями підприємства і/або залучення необхідних ресурсів від зовнішніх постачальників як бази зниження їх витрат. Обґрунтовано необхідність впровадження пропонованих заходів в сучасних умовах розвитку на вітчизняних підприємствах. Доведено результативність пропонованих заходів зниження витрат підприємства через їх апробацію в діяльності сільськогосподарського підприємства.
Ключові слова: раціоналізація витрат; оптимізація; ресурсне забезпечення.

Inevitable integration of Ukrainian enterprises into European and world economic space will lead to growth of competitive struggle on the domestic market. Under these conditions, increases the role of politics prices of the enterprise, because obyrvodovannye, reasonable prices for products and services together with other components of the complex marketing can provide an effective, profitable activity and conditions for a stable longterm development of enterprises. Setting the appropriate level of prices for products is a difficult and labor-intensive task in the process of functioning of the enterprise. The price itself accumulates the level of success of the enterprise, which is reflected in the volume of sales and the size of profits and is significantly dependent on the level of costs. In connection with this the level of costs must be scientifically grounded and well estimated from the point of view of potential production capabilities of the enterprise and consumer demand for the products. The problem of cost optimization is not a one-time act, but a process that lasts throughout the entire market life of the product. Therefore, the company for the purpose of taking the right decision on setting the price for its products must consider all variants of reducing and optimizing costs for the production of products depending on the conditions of internal and external environment of the company at a given moment of time. The work specifies a methodical approach to rationalization of costs of the enterprise, according to which the reduction of costs of production without deterioration of the quality of products is ensured. Described the conditions of the resource supply by own abilities of the enterprise and / or obtaining the necessary resources from outside suppliers as a basis for reducing their costs. The necessity of implementation of proven measures in the present conditions of development in domestic enterprises was substantiated. The effectiveness of promoted measures to reduce costs of the enterprise through their testing in the activities of agricultural enterprises is presented.

Key words: rationalization of costs; optimization; resource provisioning.

УДК 338.5:631

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-16>

Залуцька Х.Я.

д.е.н., доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Кособуцький М.О.

студент Національний університет «Львівська політехніка»

Zalutskya Khrystyna

Lviv Polytechnic National University

Kosobutsky Mykola

Lviv Polytechnic National University

Постановка проблеми. Розвиток сучасних підприємств залежить від здатності раціоналізації власних можливостей з метою отримання стабільних прибутків і/або зменшення рівня збитків від виробництва невиправданого обсягу продукції. Актуальним в даному випадку є вчасне та економічно обґрунтоване залучення необхідних стейкхолдерів з якими підприємство може поділитися власними можливостями чи залучити їхні результати діяльності у випадку вигідніших пропозицій залежно від умов внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства на певний момент часу для оптимізації витрат на виробництво продукції з метою підвищення ефективності діяльності окремо взятих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням зниження витрат підприємства приділяється значна увага як науковців, так і практиків, що зумовлено вирішальною роллю цієї категорії у ефективній діяльності підприємства. Дослідження цієї проблематики проводилося з різних аспектів, що дозволило виокремити основні його напрямки розгляду:

– проблем управління витратами підприємств в сучасних умовах розвитку у працях Алексеєва А. В., Васильєва В. Г. [1], Варченко О. М., Свиноус І. В., Іва-

нова Л. С. [2], Вернигора Н. С. [3], Доможирова О. В., Чепурная Е. С. [4], Дробишева О. О., Сопіна С. Л. [5], Завялова Е. С. [6], Кравченко М. В., Блажко А. В., Вільхова Т. В. [7], Рудніченко Є. М., Ядуха С. Й. [8], Чернишова Л. І. [9] тощо;

– підвищення ефективності діяльності підприємств за рахунок впровадження комплексу заходів щодо зниження собівартості продукції при незмінному рівні якості у працях Герасименко Ю. С. [10], Концеба С. М. [11], Яковлева Ю. С. [12] та інших;

– обґрунтування заходів зниження собівартості окремих видів продукції – Барішевська І. В. [13], Гоцелюк Ю. Є., Янюк М. О. [14], Котенко Т. Ю. [15], Мойсеєнко І. Ю., Лункіна Т. І. [16], Цимбалюк Л. Г., Скригун Н. П. [17], Шиян Д. В. [18] та інших;

– структури витрат та методів їх оптимізації знайшло відображення в наукових роботах: Гришин А. С. [19], Леонов А. Д. [20], Мельникова К. В., Василькова Ю. К. [21], Явтушенко О. С., Андрусь О. І. [22] та інших.

Однак, основний акцент при оптимізації витрат науковці в своїх працях роблять на внутрішні можливості підприємства і недостатньо уваги приділяють розгляду можливості залучення альтернативних резервів зовнішнього ресурсного забезпечення на різних етапах виробництва,

спрямованих на раціоналізацію не лише матеріальних витрат, а й витрат/втрат часу (оперативнішого виходу на певний ринок), креативних ідей (поява нових видів ефектів), управлінських інновацій (ефективності прийняття конкретних рішень), адаптаційних мотиваційних заходів тощо.

Мета статті. Метою статті є уточнення заходів оптимізації витрат виробництва за рахунок раціоналізації шляхів їх можливого альтернативного залучення зі сторони.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи сучасні умови розвитку вітчизняних підприємств, коли перед ними стоїть питання щодо можливості виготовлення певного виду продукту та доцільності відновлення діяльності взагалі, оскільки, неповне завантаження виробничих потужностей призведе до значних витрат зумовлених тривалими простоями техніки і великими втратами продукції через її псування, або використання не достатньо свіжої сировини для подальшої переробки, підприємствам доцільно об'єднати свої зусилля з метою зниження певних видів витрат за окремими ключовими елементами (час, гроші, матеріали тощо) для оптимізації виробничих потужностей.

На рис. 1 подано методичний підхід раціоналізації використання наявних на підприємстві ресурсів.

Початковим етапом, який необхідний для раціоналізації витрат підприємства є потреба формування на підприємстві інформаційної бази щодо пропозицій певних можливостей у зовнішньому середовищі (наявних потреб, особливостей потенційних споживачів для формування ефективних заходів збуту продукції, пропозиції певних ресурсів тощо).

Для раціональності збуту продукції, постачання необхідних ресурсів, комплектуючих, розмірів виробництва певних продуктів підприємства доцільно використовувати критерій оптимальності обсягу виготовленої продукції для зменшення відходів підприємства, який дозволить визначити необхідний обсяг потрібної сировини для власного споживання, враховуючи ціни на сировину сторонніх підприємств, відсоток псування продукції, витрати пов'язані із зберіганням власної сировини, її транспортуванням тощо. Даний показник дозволить визначити ефективність залучення сировини сторонніх підприємств для її подальшої переробки, чи використання власної продукції у якості відповідної сировини виробництва конкретного продукту. Отже, враховуючи пропозиції сторонніх підприємств і власні можливості, керівництво конкретного підприємства зможе прийняти рішення про доцільність та ефективність споживання власних ресурсів самостійно чи необхідність реалізувати їх стороннім підприємствам, а для власного споживання придбати ресурси від зовнішніх постачальників на вигідних умовах.

Крім цього, на ефективність операцій із використанням сировини сторонніх підприємств значний вплив матиме і розрахунок ефективності роботи відповідного постачальника, привабливості умов його постачання тощо.

В сучасних умовах надзвичайно актуальним є функціонування підприємств, які займаються вирощуванням та реалізацією певних культур через обмежені можливості частини із них вирощувати окремі види рослин. Відповідно, налагодити належне вирощування певних культур за рахунок співпраці підприємств між собою через обмін наявними можливостями кожного із них для забезпечення раціоналізації витрат, а відповідно, і цін на них, є першочерговим завданням ефективного функціонування вітчизняних підприємств та забезпечення життєдіяльності країни загалом. Тому, доречним буде адаптація пропонованих рекомендацій до діяльності сільськогосподарських підприємств.

Об'єктом дослідження виступає Товариство з обмеженою відповідальністю «Інтер-фрут плюс», засноване з метою здійснення комерційної та іншої господарської діяльності для задоволення громадських потреб у якісній харчовій продукції без ГМО. ТОВ складається із трьох бізнес одиниць: бізнес одиниця 1 «Виробництво і продаж», діяльність якої пов'язана із оптовою торгівлею: медом; соліннями; свіжими овочами, квітами в горщиках, грибами і фруктами; свіжомороженими овочами, фруктами і грибами; зелених культур відкритому ґрунті; бізнес – одиниця 2 – із транспортними перевезеннями продукції; бізнес – одиниця 3 «Вирощування» – вирощуванням свіжих овочів, квітів, грибів і фруктів, розсади овочевих та квіткових культур, зелених культур у закритому та відкритому ґрунті.

Для визначення оптимального обсягу самостійно вирощеної продукції для власного споживання обрано показник оптимальності замовлення [23]:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n Q_i \times P_i \times V_i + B_n}{\sum_{j=1;t}^m Q_j \times P_j \times S_j \times d_j \times b + B_y}, \quad (1)$$

де Q_i – обсяг сировини поставлений бізнес одиниці (БО) підприємства i -тим постачальником (стороннім), т.; P_i – ціна сировини i -того постачальника, грн./т.; V_i – привабливість і перспективність i -того постачальника; B_n – витрати пов'язані із залученням i -того постачальника до співпраці, грн.; кількість постачальників; m – кількість власних бізнес одиниць; t – максимально можливий обсяг постачання від одних бізнес одиниць іншим в межах одного підприємства; Q_j – обсяг сировини поставлений БО підприємства j -тою бізнес одиницею (власною), т.; P_j – ціна сировини j -того постачальника, грн./т.; S_j – якість продукції j -того постачальника; d – точність виконання замовлення j -тим постачальником; b – втрати продукції чи її пошкодження під час зберігання (крадіжки,

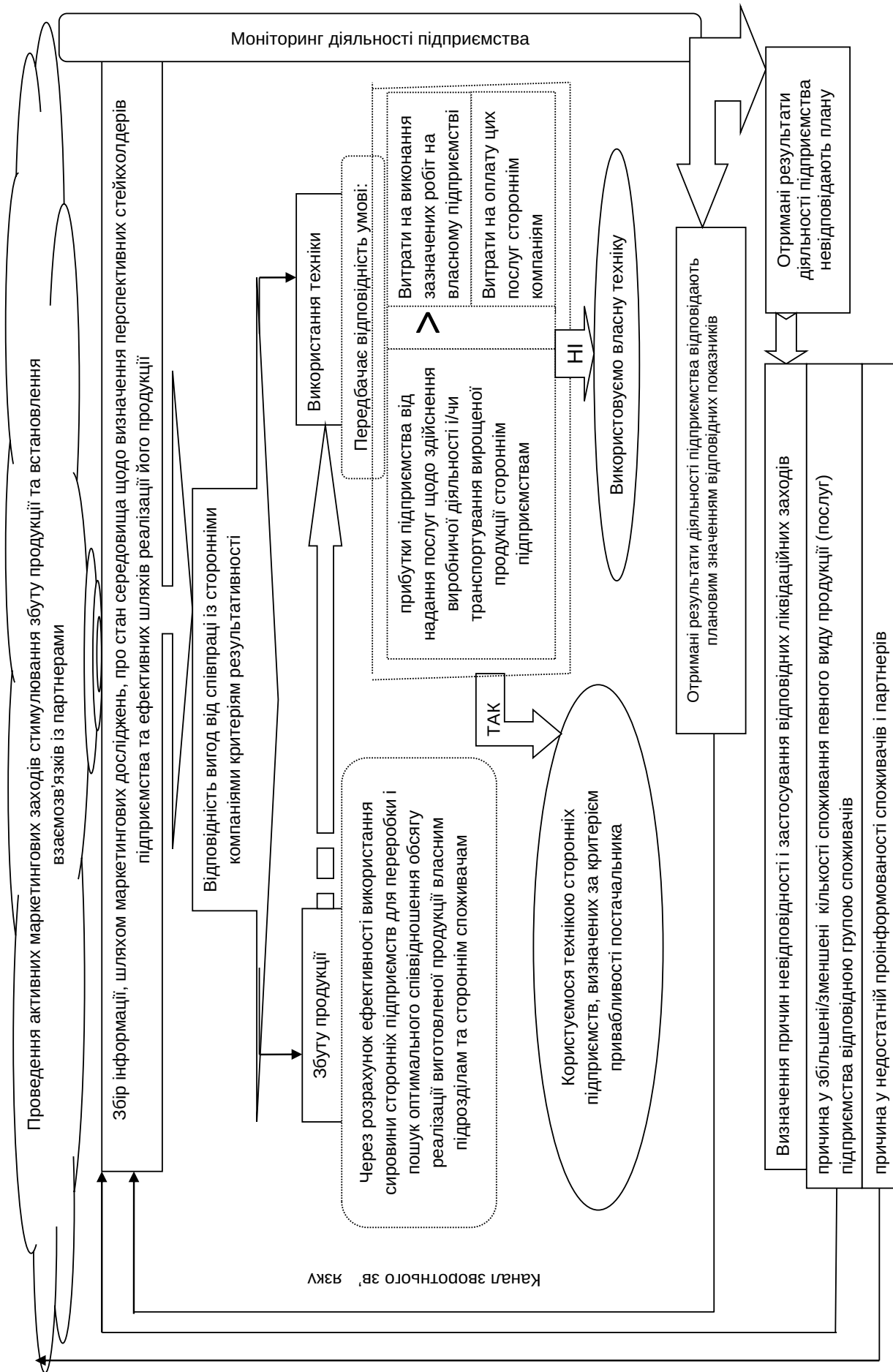

Рис. 1. Методичний підхід раціонального використання наявних можливостей підприємства через оптимізацію його витрат

псування продукції на складі і т.д.), %; V_v витрати на управління складськими запасами і внутрішнє транспортування продукції по складі, грн.

Обсяг поставок певним постачальником (власним чи стороннім) здійснюємо підставивши замість R одиницю, яка свідчить про рівнозначність поставання як власними, так і сторонніми компаніями при відповідних умовах.

Якщо R більше 1, то доцільно самостійно забезпечувати виробництво одних бізнес-одиниць результатами інших, якщо R менше 1, то доцільніше закупляти сировину у сторонніх підприємств.

Сформовні критерії ефективності використання сировини сторонніх підприємств подано в табл. 1.

Визначення ефективності використання для виробництва сухофруктів, консервацій і солінь сировини сторонніх підприємства запропоновано систему сировинно – матеріальних, майнових, фінансових індикаторів із зазначенням їх нормативних значень чи бажаних напрямків їх змін.

Використання рекомендацій пропонуваніх у роботі (рис. 1) раціонального розподілу наявних на підприємстві ресурсів, пропонуваніх дій по кожному із заходів і оцінювальної системи показників ефективності використання сировини поставленої сторонніми компаніями у табл. 1, враховано результати діяльності компанії від втілення наступних заходів:

– надання техніки у користування стороннім підприємствам поки що лише у період її не вико-

Таблиця 1

Рекомендовані сировинно-матеріальні, майнові та фінансові індикатори діагностики ефективності операцій з давальницькою сировиною

Індикатори	Формули для розрахунку індикаторів	Критерії оптимальності	Змістова інтерпретація індикаторів
1	2	3	4
1. Сировинно-матеріальні індикатори			
1.1. Порівняльний ефект давальницької сировини, грн.	$S_1 = S_{ds} - S_{vs}$, де S_{ds} – вартість давальницької сировини певного виду у певному обсязі, грн.; S_{vs} – вартість (ціна) сировини аналогічного виду в аналогічному обсязі, яку підприємство самостійно виготовляє, грн.	< 0	Свідчить про доцільність використання давальницької сировини певного виду у процесі реалізації операцій з давальницькою сировиною
1.2. Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів, част. од.	$S_2 = C_{ds} / O_{mz}$, де C_{ds} – собівартість виготовленої продукції в умовах реалізації толінгових операцій, грн.; O_{mz} – середньорічний обсяг матеріальних запасів для реалізації толінгових операцій, грн.	Прямуювання до максимуму, більше від середнього значення на підприємстві	Показує інтенсивність використання матеріальних запасів в умовах виконання переробних робіт
1.3. Матеріальний ефект операцій з давальницькою сировиною, грн.	$S_3 = I_s - C_s$, де I_s – дохід від реалізації власних сировинно-матеріальних ресурсів замовнику для виконання переробних робіт, грн.; C_s – витрати переробного підприємства на виготовлення сировинно-матеріальних ресурсів для виконання переробних робіт, грн.	> 0 , прямування до максимуму	Демонструє прибуток переробного підприємства, одержаний від реалізації власних сировинно-матеріальних ресурсів
2. Майнові індикатори			
2.1. Коефіцієнт оновлення основних засобів в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною, част. од.	$M_1 = V_{oz} / P_{Voz}$, де V_{oz} – вартість введених основних засобів для реалізації операцій з давальницькою сировиною у звітному періоді, грн.; P_{Voz} – первісна вартість основних засобів на кінець звітного періоду, грн.	> 0 , прямування до максимуму	Відображає інтенсивність оновлення основних засобів в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною
2.2. Порівняльний рівень екстенсивного завантаження обладнання в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною, част. од.	$M_2 = K_{et} - K_{eb}$, де K_{et} – коефіцієнт екстенсивного завантаження обладнання з урахуванням фактичного часу роботи устаткування в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною; K_{eb} – коефіцієнт екстенсивного завантаження обладнання без врахування операцій з давальницькою сировиною	Прямуювання до одиниці	Показує рівень, на який змінилась частка фактичного часу роботи обладнання у максимально можливому календарному часі його роботи в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною

1	2	3	4
2.3. Порівняльний рівень інтенсивного завантаження обладнання в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною, част. од.	$M_3 = Kit - Kib$, Kit – коефіцієнт інтенсивного завантаження обладнання з врахуванням обсягів виготовленої продукції в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною; Kib – коефіцієнт інтенсивного завантаження обладнання без врахування операцій з давальницькою сировиною	Прямуювання до одиниці	Відображає рівень, на який змінилось завантаження обладнання з врахуванням обсягів виготовленої продукції в умовах реалізації операцій з давальницькою сировиною
3. Фінансові індикатори			
3.1. Коефіцієнт рентабельності операцій з давальницькою сировиною, част. од.	$F_1 = Pt / It$, де Pt – прибуток, одержаний від реалізації толінгових операцій, грн.; It – дохід, одержаний від реалізації толінгових операцій, грн.	> 0, прямування до максимуму, \geq середньогалузевого показника для операцій з давальницькою сировиною	Демонструє ефективність здійснення операцій з давальницькою сировиною на підприємстві
3.2. Коефіцієнт нарощення фінансової автономії, част. од.	$F_2 = Pnt / VK$, де Pnt – нерозподілений прибуток, одержаний від операцій з давальницькою сировиною, грн.; VK – власний капітал на кінець періоду, грн.	> 0, прямування до максимуму	Відображає фінансову участь операцій з давальницькою сировиною у вигляді одержаного нерозподіленого прибутку у нарощенні власного капіталу
3.3. Коефіцієнт покриття за операціями з давальницькою сировиною, част. од.	$F_3 = Et / PZ$, Et – надходження, одержані від реалізації операцій з давальницькою сировиною, грн.; PZ – загальні поточні зобов'язання підприємства, грн.	Цільовий критерій	Показує частку покриття поточних зобов'язань підприємства за рахунок надходжень від операцій з давальницькою сировиною

ристання для власних потреб. В подальшому розглядатиметься можливість повного здавання в оренду прибуткових видів техніки, а на їхнє місце залучення додаткових одиниць техніки сторонніх підприємств у певні дні;

– використання для власного виробництва лише 32% вирощеної продукції з метою уникнення зайвих витрат через її псування і залучення 30% продукції інших підприємств, собівартість виготовлення якої на досліджуваному підприємстві є вищою, ніж у фермерських господарств, які спеціалізуються на вирощуванні лише цих видів культур. Ефективність використання давальницької сировини у вигляді купівлі розсад зелених культур у відкритому ґрунті і їх перепродаж, а не вирощування, визначено за допомогою показника «Порівняльний ефект давальницької сировини» (табл. 1), значення якого становить 776,26 тис. грн., що свідчить про доцільність використання у даному випадку куплених товарів у сторонніх підприємств. Також, використання давальницької сировини на 30% по напрямках виробництво солінь і фасування продукції дозволило збільшити значення показника екстенсивного завантаження обладнання на 0,92 частки одиниці, а значення коефіцієнта інтенсивного завантаження обладнання – на 1,33 частки одиниці. Коефіцієнт рентабельності операцій з давальницькою сирови-

ною при цьому склав 0,043 ((1164,988+261,89)/(11868,606+21347,37)).

Що стосується вибору постачальників сировини, то єдиним критерієм їх вибору поки що було оптимальне співвідношення «ціна-якість», а критерієм використання техніки – існуюча потреба у техніці по принципу «хто перший звернувся».

Отримані результати здійснення запропонованих заходів по підприємству у порівнянні із базовими значеннями подано в табл. 2.

Як бачмо із даних табл. 2 проведення пропозованих заходів дозволило виначити оптимальні величини обсягів вирощеної продукції для власного використання підприємством, що сприяло зниженню витрат за напрямками фасування овочів та торгівля певними продуктами (медом, розсадами тощо); виконання певних видів робіт на засадах давальницької сировини і збільшити відповідно доходи по тих напрямках, які раніше мали збитки – це сфера транспортних послуг і напрямок вирощування.

Загалом проведені заходи на всіх рівнях управління дозволили збільшити прибуток по підприємству на 10360,2 тис.грн., тобто на 29%.

Висновки. Для підвищення результативності діяльності вітчизняних підприємств запропоновано методичні рекомендації раціоналізації можливостей підприємства, основою яких є оптимі-

Таблиця 2

Основні результати діяльності ТОВ «Інтер-фрут плюс» після впровадження пропонуванних заходів раціоналізації можливостей підприємства через зниження його витрат

Напрямки діяльності підприємства (БО)	Складові напрямків діяльності	Значення показників у 2021 році, тис. грн.				Значення показників після реалізації пропонуванних заходів оптимізації витрат підприємства, тис. грн.		
		Обсяги виробництва	Обсяги реалізації	Витрати операційної діяльності	Прибуток	Чистий дохід від реалізації	Витрати операційної діяльності	Прибуток після сплати податків
1. Виробництво і продаж	Виробництво солінь і свіжоморожених фруктів, овочів, грибів і їх реалізація		65007,34	14513,28	39300,96	59343,03	58579,53	5824,94
	Фасування овочів, фруктів, грибів, квітів у горщиках і їх реалізація	5200,59	124233,37	20958,16	79599,87	177894,74	164598,3	2182,41
	Торгівля медом, розсадами зелених культур відкритому ґрунті	11631,98	9031,69	9888,71	243,04	9223,35	8181,33	942,02
	Разом по напрямку 1	16832,57	198272,4	45360,15	119143,85	265419,1	252401,19	8949,37
2. Транспортні перевезення	Сфера транспортних послуг	-	-	9741,12	- 9741,12	13858,96	11256,41	2134,09
3. Вирощування	Вирощування свіжих овочів, квітів, грибів і фруктів, розсади овочевих та квіткових культур, зелені культури у закритому та відкритому ґрунті	185487,62	-	73894,73	- 73894,73	222085,48	168700,74	34784,74
Разом по підприємству	202320,19	198272,4	128996	35508	-	-	45868,2	

зація його витрат. Застосування пропонованих рекомендацій на конкретному підприємстві дозволило визначити: оптимальні обсяги використання власної сировини і кількість її закупівлі в сторонніх компаній для ефективної господарської діяльності досліджуваного підприємства; частку власної продукції напрямку «виращування» для її подальшої переробки; умови використання власної техніки для отримання певного прибутку. Загалом проведені заходи дозволили збільшити прибуток досліджуваного підприємства на 10360,2 тис.грн., тобто на 29%, за рахунок раціоналізації можливостей підприємства через оптимізацію його витрат за певними напрямками діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеева А. В., Васильева В. Г. Удосконалення обліку витрат на виробництво та формування собівартості продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 23. С. 5–9.
2. Варченко О. М., Свиноус І. В., Іванова Л. С., Ткаченко К. В., Биба В. А. Методичні підходи до управління витратами сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 12. С. 19–26.
3. Вернигора Н. С. Сучасні методи управління витратами в умовах конкурентного середовища. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2013. № 11. С. 216–220.
4. Доможирова О. В., Чепурная Е. С. Современные методы управления затратами и проблемы их внедрения на отечественных предприятиях. *Белгородский экономический вестник*. 2020. № 1. С. 11–14.
5. Дробишева О. О., Сопіна С. Л. Сучасні методи управління витратами на підприємстві. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 5 (17). С. 90–94.
6. Зав'ялова Е. С. Облік витрат за центрами відповідальності. *Проблеми сучасної економіки*. 2014. № 18. С. 174–177.
7. Кравченко М. В., Блажко А. В., Вільхова Т. В. Удосконалення обліку витрат на виробництво продукції на аграрному підприємстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. № 4. С. 134–139.
8. Рудніченко Є. М., Ядуха С. Й. Перспективи використання нетрадиційних методів управління витратами на вітчизняних промислових підприємствах. *Економіка і регіон*. 2015. № 5 (54). С. 40–46.
9. Чернишова Л. І. Особливості формування системи управління витратами вітчизняних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2014. № 3. С. 61–65.
10. Герасименко Ю. С., Леонов Я. В. Система управління витратами як фактор підвищення конкурентоспроможності. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму : зб. наук. пр. Дніпропетровськ*, 2010. Т. 2. № 1 (3). С. 175–183.
11. Концеба С.М. Економічна сутність ресурсного забезпечення виробництва продукції. *Економіка АПК*. 2010. № 7. С. 43–46.
12. Яковлева Ю.С. Собівартість виробництва та облік витрат екологічно чистої сільськогосподарської продукції. *Матеріали IV Міжнар. наук. конф.*

«Соціально-економічні наслідки ринкових перетворень у постсоціалістичних країнах». Черкаси, 2009. С. 20–24.

13. Баришевська І. В., Чаюн Т. І. Формування собівартості продукції рослинництва та шляхи її зниження на сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки*. 2014. № 7. С. 70–76.

14. Мойсеєнко І. Ю., Лункіна Т. І. Основні аспекти формування собівартості продукції рослинництва та шляхи її зниження. *Актуальні питання сталого розвитку економіки: збірник наукових праць з актуальних-проблем економічних наук: у 2-х томах / Наукова організація "Перспектива". Херсон: Видавничий дім "Гельветика". 2012. Т. 2. С. 55–60.*

15. Шиян Д. В. Удосконалення підходів до формування аналітичного забезпечення управління виробничими витратами в сільськогосподарських підприємствах. *Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України "Кримський агротехнологічний університет". Економічні науки*. 2013. Вип. 152.

16. Гоцелюк Ю. Є., Янюк М. О. Напрями та методи оптимізації витрат підприємства у ринкових умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 8.

17. Котенко Т. Ю. Аналіз витрат як складова управління на підприємствах будівельної галузі. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6. С. 118–121.

18. Цимбалюк Л. Г., Скригун Н. П., Чинники, резерви та шляхи зниження витрат виробництва як основа зменшення ціни товару. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 3(15). С. 88–95.

19. Гришин А. С. Собівартість продукції та шляхи її зниження на підприємстві. Москва. 2011. 46 с.

20. Леонов А. Д. Пути снижения себестоимости продукции промышленного предприятия. *Экономист*. 2010. № 7. С. 41.

21. Явтушенко О. С., Андрусь О. І. Шляхи зниження собівартості продукції на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1959>.

22. Мельникова К. В., Василькова Ю. К. Шляхи зниження собівартості продукції за умов впровадження техніко-економічних новацій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 3. Том 1. С. 214–219.

23. Залуцька Х. Я. Генерування управлінських впливів із забезпечення диверсифікаційно-інтеграційного вектору розвитку підприємства: науково-практичний аспект. *Бізнес Інформ*. 2020. № 6. С. 340–350.

REFERENCES:

1. Aleksieieva, A. V. and Vasylieva, V. H. (2019) Udoskonalennia obliku vytrat na vyrobnytstvo ta formuvannia sobivartosti produktsii [Improving the accounting of production costs and the formation of production costs]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 23, pp. 5–9.

2. Varchenko, O. M. Svynous, I. V. Ivanova, L. S. Tkachenko, K. V. and Byba, V. A. (2020) Metodichni pidkhody do upravlinnia vytratamy silskohospodarskykh pidpriemstv [Methodical approaches to cost management of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 19–26.
3. Vernyhora, N. S. (2013) Suchasni metody upravlinnia vytratamy v umovakh konkurentnoho seredovyshcha [Modern methods of cost management in a competitive environment]. *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpriemnytstvo*, vol. 11, pp. 216–220.
4. Domozhyrova, O. V. and Chepurnaia, E. S. (2020) Sovremennye metody upravleniya zatratamy u problemy ykh vnedreniya na otechestvennykh predpriyatiyakh [Modern methods of cost management and problems of their implementation at domestic enterprises]. *Belhorodskiy ekonomicheskiy vestnyk*, vol. 1, pp. 11–14.
5. Drobysheva, O. O. and Sopina, S. L. (2018) Cuchasni metody upravlinnia vytratamy na pidpriemstvi. [Modern methods of cost management in the enterprise]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 5 (17), pp. 90–94.
6. Zavalova, E. S. (2014) Oblik vytrat za tsen-tramy vidpovidalnosti. [Cost accounting by responsibility centers]. *Problemy suchasnoi ekonomiky*, vol. 18, pp. 174–177.
7. Kravchenko, M. V. Blazhko, A. V. and Vilkhova, T. V. (2019) Vdoskonalennia obliku vytrat na vyrobnytstvo produktsii na ahrarnomu pidpriemstvi [Improving accounting for production costs at an agricultural enterprise]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*, vol. 4, pp. 134–139.
8. Rudnichenko, Ye. M. and Yadukha, S. I. (2015) Perspektyvy vykorystannia netradytsiinykh metodiv upravlinnia vytratamy na vitchyznianykh promyslovykh pidpriemstvakh [Prospects for the use of non-traditional methods of cost management in domestic industrial enterprises]. *Ekonomika i rehion*, vol. 5 (54), pp. 40–46.
9. Chernyshova, L. I. (2014) Osoblyvosti formuvannia systemy upravlinnia vytratamy vitchyznianykh pidpriemstv [Features of formation of the cost management system of domestic enterprises. Innovative economy]. *Innovatsiina ekonomika*, vol. 3, pp. 61–65.
10. Herasyenko, Yu. S. and Leonov, Ya. V. (2010) Systema upravlinnia vytratamy yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti [Cost management system as a factor in increasing competitiveness]. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu: zb. nauk. pr.*, vol. 2, no. 1 (3), pp. 175–183.
11. Kontseba, S. M. (2010) Ekonomichna sutnist resursnoho zabezpechennia vyrobnytstva produktsii [Economic essence of resource provision of production]. *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 43–46.
12. Yakovleva, Yu. S. (2009) Sobivartist vyrobnytstva ta oblik vytrat ekolohichno chystoi silskohospodarskoi produktsii [Cost of production and cost accounting of environmentally friendly agricultural products]. *Materialy IV Mizhnar. nauk. konf. «Sotsialno-ekonomichni naslidky rynkovykh peretvoren u postsotsialistychnykh krainakh»*, pp. 20–24.
13. Baryshevska, I. V. i Chaiun, T. I. (2014) Formuvannia sobivartosti produktsii roslynnytstva ta shliakhy yii znyzhennia na silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Formation of the cost of crop production and ways to reduce it in agricultural enterprises]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Ser.: Ekonomichni nauky*, no. 7, pp. 70–76.
14. Moiseienko, I. Yu. i Lunkina, T. I. (2012) Osnovni aspekty formuvannia sobivartosti produktsii roslynnytstva ta shliakhy yii znyzhennia [The main aspects of the formation of the cost of crop production and ways to reduce it]. *Aktualni pytannia staloho rozvytku ekonomiky: zbirnyk naukovykh prats z aktualnykh-problem ekonomichnykh nauk: u 2-kh tomakh / Naukova orhanzasiiia "Perspektyva"*, vol. 2, pp. 55–60.
15. Shyian, D. V. (2013) Udoskonalennia pidkhodiv do formuvannia analitychnoho zabezpechennia upravlinnia vyrobnychymy vytratamy v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Improving approaches to the formation of analytical support for production cost management in agricultural enterprises]. *Naukovi pratsi Pivdennoho filialu Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy "Krymskyy ahrotekhnolohichniy universytet"*. *Ekonomichni nauky*, vol. 152.
16. Hotseliuk, Yu. Ye. i Yaniuk, M. O. (2015) Napriamy ta metody optymizatsii vytrat pidpriemstva u rynkovykh umovakh [Directions and methods of optimizing the costs of the enterprise in market conditions]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 8.
17. Kotenko, T. Yu. (2010), Analiz vytrat yak skladova upravlinnia na pidpriemstvakh budivelnoi haluzi [Cost analysis as a component of management in the construction industry]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 118–121.
18. Tsymbaliuk, L. H. i Skryhun, N. P. (2011), Chynnyky, rezervy ta shliakhy znyzhennia vytrat vyrobnytstva yak osnova zmenshennia tsiny tovaru [Factors, reserves and ways to reduce production costs as a basis for reducing the price of goods]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3(15), pp. 88–95.
19. Hryshyn, A.S. (2011) Sobivartist produktsii ta shliakhy yii znyzhennia na pidpriemstvi [The cost of production and ways to reduce it at the enterprise]. Moscow, p. 46.
20. Leonov, A. D. (2010), Puty snyzheniya sebestoymosti produktsyy promyshlennoho predpriyatiya [Ways to reduce the cost of production of an industrial enterprise]. *Ekonomyst*, no. 7, p. 41.
21. Yavtushenko, O. S. i Andrus, O. I. (2013) Shliakhy znyzhennia sobivartosti produktsii na pidpriemstvi [Ways to reduce the cost of production at the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1959>.
22. Melnykova, K. V. i Vasykova, Yu. K. (2016), Shliakhy znyzhennia sobivartosti produktsii za umov vprovadzhennia tekhniko-ekonomichnykh novatsii [Ways to reduce the cost of production under the conditions of introduction of technical and economic innovations]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no 3, vol. 1, pp. 214–219.
23. Zalutska, Kh. Ya. (2020) Heneruvannia upravlinskykh vplyviv iz zabezpechennia dyversyfikatsiino-intehratsiinoho vektoru rozvytku pidpriemstva: naukovo-praktychnyi aspekt [Generation of managerial influences to ensure diversification and integration vector of enterprise development: scientific and practical aspect]. *Biznes Inform*, no. 6, pp. 340–350.